

Ива Манова

НУЖДАТА ОТ ДРУГИЯ
СОЦИАЛНОТО УЧЕНИЕ
НА ПАПА ФРАНЦИСК

София, 2021

Публикацията е резултат от изследователски проект на тема „Средният път на католическата социална доктрина: полемики и актуалност“, проведен в ИФС–БАН през 2017–2020 г.

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. д.ф.н. Георги Каприев

доц. д-р Кирил Карталов

© Издателство „Изток-Запад“, 2021

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Ива Манова, автор, 2021

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2021

ISBN 978-619-01-0841-2

ИВА МАНОВА

НУЖДАТА ОТ
ДРУГИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	7
Глава 1	
От Буенос Айрес до Рим	13
Глава 2	
Laudato si'	47
Глава 3	
От социална доктрина към нова антропология	67
Глава 4	
Католическите движения	91
Глава 5	
Гутиерес и теологията на освобождението	101
Глава 6	
Лусио Хера и теологията на народа	126
Глава 7	
Философски корени на учението на Берголио	136
Глава 8	
Социалното учение от Берголио до Франциск	155
Глава 9	
„Всички сме братя“	170
Заключение	185
Цитирана литература	189
Показалец	201

ПРЕДГОВОР

На 11 февруари 2013 г. папа Бенедикт XVI обявява решението си да напусне службата си на римски епископ и наследник на св. Петър. На 28-и същия месец папският престол е обявен за вакантен. Конклавът, който избира новия папа, продължава само ден. Изборът на архиепископа на Буенос Айрес, кардинал Хорхе Марио Берголио, от 13 март 2013 г., може и да не е бил неочакван за най-добре информираните анализатори ватиканисти¹, но определено изненадва широката общественост. Същата вечер в словото, с което се обръща към събралото се множество пред базиликата „Св. Петър“ в Рим, новият папа казва за себе си: кардиналите ме доведоха почти от края на света². Географски Аржентина действително е доста отдалечена от столицата на католицизма; спрямо Рим, Буенос Айрес е „на края на света“. И все пак кардиналите „довеждат“ Берголио чак оттам и така на първия папа, произхождащ от Южното полукълбо в историята на Католическата

¹ Ватиканистът Остин Айвъри съобщава, че още след конклава през 2005 г. е получил неофициални сведения, че кардинал Берголио е можел да бъде избран за папа. Вж. Austen Ivereigh, *Tempo di misericordia. Vita di Jorge Mario Bergoglio* (orig. title: *The Great Reformer. Francis and the Making of a Radical Pope*), Milano, 2014, p. 4.

² Точните думи на новоизбрания папа пред множеството на площад „Св. Петър“ са: „Братя и сестри, добър вечер! Знаете, че задачата на конклава беше да даде епископ на Рим. Изглежда, че моите братя кардинали са отишли да го доведат чак от края на света... но ето, че сме тук...“. Вж. *Benedizione apostolica Urbi et Orbi: Primo saluto del Santo Padre Francesco*, mercoledì, 13 marzo 2013: http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130313_benedizione-urbi-et-orbi.html.

църква, се пада да я преведе през години на досега невиждани от човечеството предизвикателства, свързани с последствията от глобализацията, климатичните промени, бежанската криза, а напоследък и коронавирусната пандемия. Надеждите, възложени на новия папа, избрал да носи името на Франциск от Асизи, може би най-обичания католически светец, са изключително големи.

Тази книга ще се опита да даде поне частичен отговор на въпроса в каква степен папа Франциск оправдава очакванията, с които е посрещнат. Основната ѝ цел обаче е друга – да набележи най-съществените моменти в социалното учение на папа Франциск и да установи техните теологически и философски корени, като освети духовния и интелектуален път, изминат от Берголио. Как се е формирал начинът на мислене на папа Франциск, кои са били големите интелектуални влияния, които е получил? Какъв религиозен, културен и управленски опит носи със себе си? Каква е идеята му за Църквата? Отговорите на тези въпроси не само ще дадат ключ за разбиране на ролята на Католическата църква в съвременния глобализиран свят, но и ще маркират някои важни моменти от развитието на религиозната мисъл в контекста на интензивните социални и политически метаморфози на XX и първите две десетилетия на XXI в.

Както проличава още от думите, с които се обръща към множеството на площад „Св. Петър“ във вечерта на избирането си („Братя и сестри, добър вечер!“), комуникативният стил на папа Берголио се отличава с непосредственост, скромност и определена покоряваща широта на жестовете, от една страна, и с простота и достъпност на изказа, от друга. Но ако простотата на изказа обикновено предполага и простота и еднозначност на идеите и посланията, при него това е само привидно. Разполагането на посланията му в по-широкия контекст на дейността му като църковник (от изповедник и преподавател, през реформатор на Йезуитския орден в Аржентина, до архиепископ, кардинал и папа), както и в контекста на католическата социална мисъл и на латиноамериканската традиция в теологията, разкриват недоловимата от пръв поглед дълбочина на социалното учение на папа Франциск. Зад предразполагащата простота на думите му се крие добре премислена църковна и социална програма. Ето защо целта

ми тук ще бъде съдържателно и контекстуално да представя социалното учение на папа Франциск и да го анализирам както в светлината на неговата актуалност, така и в историческа перспектива.

Основният метод, приложен в изследването, е контекстуалният анализ. Опитаха съм се да проникна по-дълбоко в смисъла и посланията на трите основни документа, в които папа Франциск излага социалното си учение (енцикликите *Fratelli tutti* и *Laudato si'* и апостолическото насърчение *Evangelii gaudium*), съпоставяйки ги както с негови текстове от различни етапи на църковната му кариера, така и със съчинения и автори, които са имали решаваща роля за формирането на възгледите му за обществото и мисията на Църквата в него. Авторите и съчиненията са от няколко типа. Включват основоположниците и верните продължители на йезуитската духовност; представители на „новата теология“ (*nouvelle théologie*) и на различни движения за обновлението на Църквата през XX в.; участниците в „латиноамериканското католическо възраждане“ от втората половина на миналия век (привърженици на теологията на освободението и теологията на народа); оригинални католически философи като Романо Гуардини и Алберто Метол Фере.

Контекстуалния анализ провеждам по три начина. Първо, стремил съм се да реконструирам напластяването на интелектуални и културни влияния, т.е. да разгранича и изведа ясно всеки от иначе преплетените и взаимносвързани елементи, формиращи социалното учение на папа Франциск. Резултатът от тази операция е малко изкуствен, защото подобни „чисти линии“ нямат съответствия в действителността, но има методологическо значение, като очертава насоки за ориентиране във въпросната действителност. Второ, опитвам се да сондирам съдържанието на споменатите документи, в които папа Франциск излага социалното си учение, т.е. да изследвам произхода на определени идеи и понятия, да измервам историческата и богословската им дълбочина. Трето, проследявам как същите тези идеи, понятия и принципи функционират, когато папата взема отношение вече по конкретни теми т.е. как те се превръщат в политика.

Политическият проект на папа Берголио, ако за такъв може да се говори, има явни духовни корени и, както пределно и точно

обобщава отец Антонио Спадаро, „цели да подпомага действието на Бог в историята“³. Спадаро е главен редактор на издаваното от Йезуитския орден списание за католическа култура „Ла чивилта католика“ (*La Civiltà Cattolica*), човек, много добре запознат с възгледите на папа Франциск, с когото провежда пространно интервю скоро след избирането му⁴. Той е на мнение, че като политик Берголио е мотивиран от „дълбинно усещане за възможна катастрофа и за действието на злите сили“ и едновременно с това – от религиозната вяра, която му дава надежда и дори увереност, че злото не може да бъде оставено да победи. Този свят не е Божието Царство, но не е и царство на злото, пише Спадаро. Затова Берголио се чувства длъжен да е отворен към диалог с всички, без от това да произтича необходимост от компромиси с вярата. Политиката му, напук на времето, в което живеем, е политика на малките крачки, на дългосрочните проекти, на действия, които държат сметка за далечните цели, а не само за „тук и сега“⁵. Това лице на папа Франциск като участник на световната политическа сцена няма да е в центъра на настоящия анализ, въпреки че не е възможно и да бъде игнорирано; то ще присъства в степената, в която е част от контекста на социалното му учение.

При подхода си към темата съм си наложила редица ограничения с цел, от една страна, да избегна навлизането в злободневни теми, пристъпването на границата с публицистиката; а от друга страна, с цел възможно най-ясно, най-отчетливо да изведе акцентите по темата, която представлява предмет на изследването, а

³ Antonio Spadaro, *Sfida all'apocalisse*, in *Il nuovo mondo di Francesco. Come il Vaticano sta cambiando la politica globale*, a cura di Antonio Spadaro, Venezia, 2018, pp. 11–65: 12.

⁴ Интервюто е проведено през месец август 2013 и първоначално е публикувано в „La Civiltà Cattolica“ (3918, 19.09.2013, pp. 449–477) със заглавие *Intervista del direttore a papa Francesco*. Преиздадено е в книгата: Papa Francesco, *La mia porta è sempre aperta. Una conversazione con Antonio Spadaro*, Milano, 2013. Публикувано е в превод на няколко езика на сайта на Ватикана: Antonio Spadaro, *Intervista a Papa Francesco*: http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130921_intervista-spadaro.html.

⁵ Вж. Spadaro, *Sfida all'apocalisse*, p. 17.

именно социалното учение на папата. По тази причина всякакви въпроси, за които съм преценила, че нямат пряко отношение към този предмет, например свързани с политическите му възгледи, църковната политика, скандалите във Ватикана, реформата на Курията, биоетиката и мн. др., не са засегнати или са само бегло засегнати, защото са извън фокуса на изследването.

За сметка на това анализът ми ще е ориентиран към защитаването на прочит на *социалното учение* на папа Франциск, който може да се представи в няколко пункта. Най-напред, тезата ми е, че възгледите на Берголио за социалната роля на Църквата имат дълбоки корени в латиноамериканската теология и преди всичко в аржентинската теология на народа. Разбира се, извеждането им на универсално (вселенско или католическо в етимологичния смисъл на думата) ниво изисква цялостното им преосмисляне. На второ място, ще се опитам да покажа, че възгледите на папа Франциск се коренят също в богословието и еклезиологията на Втория ватикански събор, че той е продължител на реформата, започната от събора, както и на визията за Католическата църква и социалната ѝ роля на Йоан XXIII и Павел VI. Трето, много важен момент, който се опитвам да изведа възможно най-ясно, е, че социалното учение, запазвайки своя дълбоко религиозен смисъл, се представя като реална (а може би и единствена) алтернатива на глобалния модел на развитие; алтернатива, която се предлага на „всички мъже и жени с добра воля“, на цялото човечество, устремено към „възможната катастрофа“. В книгата се съдържа и исторически преглед на католическата социална доктрина, в който се проследява как тя се развива и обогатява, а също как от „среден път“ между либералния капитализъм и марксисткия колективизъм днес тя се е превърнала в етически и духовен ресурс, който се редополога с науките и технологиите в съвместно търсене на решения на глобалните проблеми. И най-сетне, като интерпретативен подход е застъпен и биографичният елемент, необходим за създаването на контекста, в който се провежда анализът. Затова в първата глава проследявам пътя на бъдещия папа Берголио от Буенос Айрес до Рим.